

УДК 331.556.4

О. В. Бербенець,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпропетровськ

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

O. Berbenets,

Ph.D (Economics), Associate Professor of management organizations,

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University, Dnipropetrovsk

MAIN TRENDS AND CONSEQUENCES OF INTERNATIONAL LABOR MIGRATION

У статті охарактеризовано сучасний стан та масштаби міжнародних міграційних процесів, розглянуто основні тенденції та напрямки міграційних потоків, виявлено фактори, що продовжують сприяти трудовій міграції, а також з'ясовано можливі позитивні та негативні наслідки трудової міграції для країн-донорів та країн-реципієнтів.

The article describes the present state and the extent of international migration, the basic trends and directions of migration flows, identified factors that continue to promote labor migration and revealed possible positive and negative consequences of migration for donor and recipient countries.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, країна-донор, країна-реципієнт, ринок праці, імпорт робочої сили, експорт робочої сили, позитивне сальдо.

Key words: international labor migration, donor countries, the recipient, labor market, labor import, export workforce surplus.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Міграційні процеси відбувалися протягом всього періоду існування людства, проте переміщення людей ніколи раніше не мало такого впливу на економічний розвиток, політичне та соціальне життя, культурну сферу країн призначення та походження міграції. Сьогодні у світі значно більше міжнародних мігрантів, ніж будь-коли: за даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН кількість мігрантів у світі стабільно зростає: 1960 р. — 3,2 млн; 1995 р. — 35 млн; 1997 р. — 40 млн; 2000 р. — 120 млн; 2007 р. — 192 млн; близько 214 млн — у 2010 р. та 232 млн у 2014 р. [3].

Це обумовлено тим, що демографічна та соціальна структура в промислово розвинутих країнах створила потребу в робітниках та фахівцях з інших країн. Тому в останні роки спостерігається збільшення кількості країн походження та призначення трудової міграції. Трьома основними факторами, що продовжують сприяти трудовій міграції, є демографічні зміни та потреби ринку праці у багатьох промислово розвинутих країнах та у НІК, безробіття і наслідки кризи у менш розвинутих країнах та встановлені міждержавні сімейні, культурні та історичні зв'язки. У своїй щорічній доповіді Міжнародна організація праці зазначила, що на даний час кількість безробітних людей у світі складає 203,3 млн чол. [6]. Тож, для багатьох

людей трудова міграція може бути єдиним шляхом для вирішення проблем безробіття.

Зазначимо, що міграційні процеси є неминучими і потенційно вони можуть бути вигідними для будь-якої країни. Але, на жаль, дуже складно оцінити реальні масштаби міграційних процесів, а тому складно сформулювати адекватну сучасним вимогам міграційну політику держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання міжнародної трудової міграції є предметом досліджень багатьох науковців, у тому числі вітчизняних: В.В. Білоцерківця, О.О. Завгородньої, В.К. Лебедевої, А.О. Задої, В.М. Тарасевича, А.С. Шевченко, О.А. Гриценко [1], Т.М. Камінської, С. М. Макухи [5], Р.В. Кулика, О. Іляша, Г.П. Балабанової, О. Малиновської та ін. Кожен з науковців вніс свій вклад у дослідження міграційних процесів, та це питання щороку треба поновлювати та розглядати з урахуванням нових світових і національних тенденцій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення на основі вітчизняних і зарубіжних статистичних даних та проведених досліджень сучасного стану міжнародної трудової міграції основних причин і тенденцій та можливих позитивних і негативних наслідків цього явища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Міжнародна трудова міграція може бути зумовлена різними чинниками: політико-правовими, воєнними, релігійними, етнічними, національними, расовими, родинними, екологічними, економічною політикою ТНК (які концентрують трудоємні виробництва в одних країнах і наукоємні в інших) та ін., однак більшість дослідників указують на її переважно економічне походження: робоча сила переміщується із країн з низьким рівнем життя до країн із вищим рівнем унаслідок національних розбіжностей у рівнях заробітної плати і зайнятості, умовах праці й підприємницької діяльності.

Хоча все частіше працівники переїжджають в багаті країни не з найбільш розвинених держав, а з країн із середнім доходом на душу населення — від \$1 тис. до \$12 тис. Урожденцями таких країн є близько 60 % нинішніх трудових мігрантів проти 48 % в 1990 році [2].

Крім того, в багатьох країнах у зв'язку з падінням народжуваності кількість населення стрімко зменшується. Тому держави проводять політику, що стимулює приплив мігрантів. Більше того, останніми роками посилюється боротьба за висококваліфіковані кадри, в тому числі — зарубіжні. Стимулюючий вплив на міграційні процеси справляє також бурхливий розвиток засобів зв'язку та транспорту.

Як йдеться в новій доповіді Департаменту ООН з економічних і соціальних питань, за межами країни народження зараз проживають 232 млн чол., що становить 3,2 % від чисельності населення землі. Серед міжнародних мігрантів налічують близько 20 млн біженців; решта (близько 93 %) змінили місце проживання переважно з економічних причин, тобто є трудовими мігрантами.

Панівна більшість міжнародної міграції залишається сконцентрованою у декількох країнах. 75 % усіх світових мігрантів зосереджено у 12 % усіх країн світу. Географічними центрами сучасної імміграції є найбільш розвинені країни такі, як США, Канада, Австралія, більшість західноєвропейських країн, а також країни з високими доходами від продажу нафти та інтенсивним економічним зростанням (Саудівська Аравія, Бахрейн, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Австралія, Нова Зеландія).

Все ж найбільша кількість мігрантів у США, які набагато випереджають інші країни світу щодо міграції. Зараз у США працюють близько 20 % від загального числа трудових мігрантів світу (46 млн осіб) [2].

Підвищеною популярністю користується і Росія, що знаходиться на другому місці, — 11

млн мігрантів. Німеччина за два з лишком десятиліття перемістилася з шостої позиції на третю.

Всього в країнах з високим доходом на душу населення (понад \$12 тис.) проживають 160 млн мігрантів, або 69 % від загального числа, проти 87 млн, або 57 %, 23 роки тому [2].

У контексті трудової міграції більш ніж красномовним виглядає порівняння української зарплатні із заробітками в країнах призначення працівників-мігрантів. Так, середня зарплата в Україні, що ледь перевищує 100 євро, є майже у 20 разів меншою, ніж в Італії, в 6 разів меншою, ніж у Польщі, майже в 4 рази — ніж в Росії [4].

Конфлікт в Україні та санкції щодо російської економіки можуть вплинути на обсяги грошових переказів в країнах Європи та Центральної Азії, повідомляється в доповіді фахівців Світового банку. Між тим, експерти очікують, що в 2014 році кількість грошових переказів трудових мігрантів в країни, що розвиваються, збільшиться на 5 %. Зі слів пана Діліпа Ратха (старшого економіста Світового банку) в 2013 році обсяг грошових переказів в країни, що розвиваються, склав 413 млрд доларів, а в 2014 — 435 млрд [7]. Хочемо зауважити, що це тільки офіційно задокументовані дані. Сюди не входять обсяги грошових переказів по неофіційним каналам. П'ятірку лідерів за надходженнями грошових переказів мігрантів (у відсотках від ВВП) очолив Таджикистан (42 %), на другому місці — Киргизстан (32 %), на четвертому — Молдова (25 %). У грошовому вираженні лідером по переказах є Індія з показником в 71 млрд доларів, другу сходинку посідає Китай (64 млрд доларів), а десяте місце займає Україна (9 млрд доларів). В абсолютних цифрах обсяг грошових переказів мігрантів по всьому світу, включаючи перекази в країни з високим рівнем доходів, складе в цьому році 582 млрд доларів, а в 2015 році — 608 млрд доларів. Виходить, що українські трудові мігранти за кордоном є головним валютним донором вітчизняної економіки. Згідно з інформацією міжнародних громадських об'єднань українців, грошові надходження від них можуть перевищувати доходи від ключових експортних галузей — металургії та аграрного сектора.

Масове переміщення робочої сили, якими б причинами воно не обумовлювалось викликає помітні соціально-економічні наслідки як для країн-реципієнтів, в які мігрують кадри, і для країн-донорів, звідки вони виїжджають.

Для країни-реципієнта позитивним наслідком трудової міграції є зростання сукупно-

го попиту, національного виробництва та економічного розвитку. Кваліфіковані іммігранти сприяють інвестиціям у нові підприємства і проекти та інноваційному розвитку постіндустріальних країн. Кожний четвертий молодий учений США — це мігрант. Багато розвинених країн відкривають програми набору IT-спеціалістів, медсестер, науковців з біології, хімії, математики та інших наук і одержують значну економію на підготовуванні фахівців.

Позитивним також є те, що притік іноземних працівників дає можливість зменшити вартість робочої сили, прискорити темпи розвитку НТП, збільшувати обсяги виробництва ВВП і національного доходу. Користь від імміграції є особливо відчутною, якщо іммігранти везуть з собою в чужу країну значний фінансовий капітал, або ж є висококваліфікованими спеціалістами. Саме фінансові засоби, рівень освіти і кваліфікації іммігрантів перетворюють їх у важливе джерело економічного зростання країни, що приймає переселенців.

Попит на мігрантів зростає і під впливом старіння населення у розвинених країнах або його низької природної плінності. Шляхом залучення працівниць молодого віку деякі країни намагаються розв'язати демографічні проблеми.

У більшості випадків мігранти заповнюють ті ніші ринку праці, які є непопулярними серед місцевого населення. Через це у країнах-реципієнтах співіснують два сегменти ринку праці: національний та іноземний. Імпорт дешевої робочої сили є вигідним для місцевих роботодавців, оскільки дозволяє їм тиснути на працівників під час трудових переговорів про рівень заробітної плати. Іноземних працівників часто розглядають і як певний амортизатор у випадку криз і безробіття: їх першими звільняють, поповнюючи резервну армію праці. У багатьох країнах легальних мігрантів не забезпечують пенсіями (економія на пенсійному забезпеченні) і не враховують при реалізації різного роду соціальних програм.

Негативним моментом імпорту робочої сили є підвищення соціальної напруги в країні, оскільки місцеві робітники та їх профспілки зростання безробіття і погіршення умов продажу робочої сили пов'язують з притоком у країну іммігрантів.

Слід зважати й на зростання утриманства тих мігрантів, які живуть на різні соціальні пільги за рахунок податків інших громадян. Як правило, це характерно для європейських країн із соціально орієнтованою ринковою економікою.

Серед позитивних наслідків еміграції для країни-донора визначають зменшення рівня безробіття, зниження соціальної напруженості, зростання трансфертних грошових переказів, які формують позитивне сальдо платіжного балансу країни. За світовими дослідженнями, доходи мігрантів, які прибувають з бідних країн до багатших, у середньому більші у 15 разів. Тому грошові перекази фізичних осіб зростають вищими темпами, ніж кількість самих міжнародних мігрантів. Вони підтримують доходи родин на батьківщині, що впливає на внутрішній попит і внутрішні інвестиції, розвиток регіонів і національного ринку.

У разі тимчасової міграції, коли працівники повертаються додому, велику роль відіграють здобуття ними зарубіжної освіти, переймання досвіду і традицій інших культур, розширення професійних навичок, загального світогляду, розуміння стандартів цивілізованого побуту. Проте далеко не завжди мігранти повертаються. Тоді національна економіка неповоротно втрачає висококласних фахівців, плоди їх потенціальної діяльності, витрати на освіту та підвищення кваліфікації. Зменшується обсяг виробництва національного доходу і ВВП падають темпи розвитку НТП. Еміграція дуже часто завдає шкоди інтелектуальному потенціалу країн-експортерів робочої сили, оскільки скорочується кількість носіїв національної культури, прогресивних тенденцій та ідей, представників середнього класу, який є основою стабільності суспільства. Якщо ж виїжджають молоді працівники, то зменшується підприємницька активність у національній економіці, погіршується репродуктивний стан населення країн-донорів.

Під впливом еміграції відбуваються негативні зміни у віковій та статевій структурі населення країн-донорів. Серед тих, хто залишає країну в пошуках роботи і заробітку, переважають чоловіки працездатного віку. А тому в країні спостерігається старіння нації та зростання питомої ваги жінок в загальній чисельності населення.

Не можна не бачити негативних наслідків еміграції і для самих мігрантів. Вони, по-перше, несуть певні матеріальні збитки, зв'язані з переїздом з однієї країни в іншу, а також витрати, пов'язані з пошуками роботи. Крім економічних, мігранти зазнають моральної та соціально-психологічної шкоди: відірваність від сім'ї і друзів, необхідність вивчати чужу мову, звичаї та порядки. Приймаючи рішення емігрувати, люди піддають себе ризику, адже ніхто з них не знає, як складеться їх життя на новому

місці. Цей ризик особливо великий у випадку, коли організують еміграцію сумнівні посередники.

Узагалі, трудова еміграція є тільки симптомом, а не причиною неефективності економічної і політичної систем країни-донора. Емігранти прагнуть не тільки отримувати високі доходи, а й розширювати коридор можливостей і прав, відсутніх у неправових державах. Діти мігрантів мають значно більші шанси на виживання, доступ до гідної освіти та медичної допомоги. В умовах нинішнього зниження бар'єрів на шляху до еміграції протистояти вигодам еміграції можуть тільки більші вигоди для того, аби залишитися на батьківщині.

ВИСНОВКИ

Отже, як бачимо, міжнародна трудова міграція має для країн та людей як позитивні, так й негативні наслідки. Саме тому важливо виробити таку державну міграційну політику, яка могла б подолати недоліки і раціонально використовувати позитивні наслідки для економічного розвитку країни.

Розмір, напрямки та масштаби міграційних процесів певною мірою свідчать про те, що цьому питанню й досі приділяється замало уваги. Одна з причин цього те, що основним джерелом відомостей про міграцію населення є державна статистика, яка включає облік міграції і матеріали переписів населення; крім того, проводяться вибіркові обстеження, метою яких є вияв причин і мотивів міграції. Проте вони не надають достовірних відомостей про цей процес. Тому дуже важко аналізувати реальні розміри і структуру міжнародної трудової міграції. Оскільки дійсні розміри міграції можуть вдвічі перевищувати офіційні дані.

Література:

1. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз [Текст]: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, Т.М. Камінська та ін.; за ред. Л.С. Шевченко. — Х.: Право, 2010. — 448 с. (розд. 5).

2. З 2000 року кількість трудових мігрантів у світі зросла на 78 млн осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2013_12_18/Z-2000-roku-k-1k-st-trudovih-m-grant-v-u-sv-t-zrosla-na-78-mln-os-b/

3. Звіт із світової міграція у 2014 році Майбутнє міграції: Розбудова дієвості заради змін (основні положення) / Представництво МОМ в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.iom.org.ua

4. Малиновська О. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому / О. Малиновська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/>

5. Міжнародна економіка: навч. посіб. / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, Т.М. Камінська та ін.; за заг. ред. С.М. Макухи. — Х.: Право, 2012. — 192 с.

6. МОП: кількість безробітних у світі в 2014 році зросте на 3,2 млн осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pon.org.ua/international/3194-mop-kilkist-bezrobitnix-u-sviti-v-2014-roci.html>

7. Україна стала десятою країною в світі з грошових переказів трудових мігрантів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-stala-desyatoyu-krayinoyu-v-sviti-z-groshovih-perekaziv-trudovih-migrantiv-157783_.html

References:

1. Shevchenko, L.S. Gritsenko, O.A. Kaminska, T.M. etc. (2010), Bezpeka liuds'koho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyj analiz [Safety of human development: economic and theoretical analysis], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

2. Voice capital (2005), "Since 2000, the number of migrants in the world increased by 78 million people", available at: http://newsradio.com.ua/2013_12_18/Z-2000-roku-k-1k-st-trudovih-m-grant-v-u-sv-t-zrosla-na-78-mln-os-b/ (Accessed 11 July 2015).

3. IOM Ukraine (1996), "Report of the World Migration 2014 Future of Migration: Building efficacy for change (basic position)", available at: www.iom.org.ua. (Accessed 17 June 2015).

4. Malinovskaya, O. (2015), "Labor migration in Ukraine: what to expect in the near future", [Online], available at: <http://migraciya.com.ua/> (Accessed 13 July 2015).

5. Shevchenko, L.S. Gritsenko, O.A. Kaminska, T.M. etc. (2012), Mizhnarodna ekonomika [International Economics], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

6. Union of Education and Science of Ukraine (2006), "ILO: the number of unemployed in the world in 2014 will increase by 3.2 million people", available at: <http://pon.org.ua/international/3194-mop-kilkist-bezrobitnix-u-sviti-v-2014-roci.html> (Accessed 11 July 2015).

7. ZN.UA (1994), "Ukraine became the tenth country in the world in remittances of migrant workers", available at: http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-stala-desyatoyu-krayinoyu-v-sviti-z-groshovih-perekaziv-trudovih-migrantiv-157783_.html (Accessed 21 December 2014).

Стаття надійшла до редакції 21.07.2014 р.